

ks. Jarosław Koral SDB

KULTUROWE ASPEKTY POLSKIEGO BEZROBOCIA

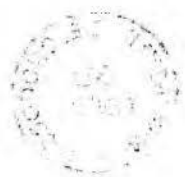

Ks. Jarosław Koral SDB

**ASPETTI CULTURALI
DELLA DISOCCUPAZIONE POLACCA**

Ks. Jarosław Koral SDB

KULTUROWE ASPEKTY POLSKIEGO BEZRÓBOCIA

Wydawnictwo
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa 2009

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa 2009

Redakcja i korekta: *Julian Mach*

Projekt okładki: *Stanisław Stosiek*

162 199987

ISBN 978 – 83 – 7072 – 549 – 5

CVII A

Skład tekstu:

Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
01-815 Warszawa, ul. Dewajtis 5, tel. (0-22) 561-89-23; fax (0-22) 561-89-11
e-mail: wydawnictwo@uksw.edu.pl
www.wydawnictwo.uksw.edu.pl

Druk i oprawa:

Oficyna Drukarska
ul. Sokołowska 12 a, 01-142 Warszawa
tel./fax (0-22) 632-83-52, fax (0-22) 631-49-40
e-mail: info@oficyna-drukarska.pl
www.oficyna-drukarska.pl

15
12/09

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
-------------	---

Rozdział I

Wokół pojęcia bezrobocia	13
1. Definicje i rodzaje bezrobocia	13
2. Charakterystyka polskiego bezrobocia	20
3. Skutki bezrobocia	40

Rozdział II

Kulturowa specyfika terenów dotkniętych najwyższą stopą bezrobocia	51
1. Kształtowanie się tożsamości regionalnej i jej wpływ na specyfikę kulturową regionów Polski	52
2. Powstanie, rozwój i specyfika państwowych gospodarstw rolnych	73
3. Edukacja a specyfika kulturowa bezrobocia na terenach Polski ...	89

Rozdział III

Wpływ czynników kulturotwórczych na poziom bezrobocia w Polsce	105
1. Tożsamość kulturowa a bezrobocie	105
2. Bezrobocie jako wynik kultury zależności	119
3. Wykształcenie wyznacznikiem poziomu bezrobocia	134

Rozdział IV

Kultura życia rodzinnego a bezrobocie w Polsce	143
1. Bezrobocie przyczyną bezradności społecznej	144

2. Upadek autorytetu w rodzinie	151
3. Dziedziczenie bezrobocia	163
Zakończenie	173
Bibliografia	179
Riassunto	195

WSTĘP

Wiele czynników zarówno te zewnętrzne, jak i uwarunkowania wewnątrz regionalne ma wpływ na poziom i strukturę rozwoju gospodarki poszczególnych regionów. Na rozwój społeczno-ekonomiczny całego kraju miała wpływ ogólna polityka państwa, system gospodarczy, rozwój postępu technicznego oraz uwarunkowania historyczne. W okresie rozbiorów Polska była uzależniona od państw o różnym poziomie rozwoju ekonomicznego. Poszczególne kraje, prowadziły też odmienną politykę w stosunku do zagarniętych ziem. Wpłynęło to zasadniczo na rozwój gospodarczy poszczególnych regionów. Wydarzeniem, które także miało wpływ na rozwój gospodarczy kraju, była zmiana granic naszego państwa po II wojnie światowej. Niektóre tereny, włączone do Polski, charakteryzowały się wysokim stopniem zagospodarowania i dobrze rozwiniętym przemysłem, inne zaś niskim poziomem rozwoju, słabym zagospodarowaniem, jako tereny typowo rolnicze. Regiony te różniły się również gęstością zaludnienia, które zdecydowanie lepiej wyglądało w regionach bardziej rozwiniętych gospodarczo¹.

We współczesnej historii Polski występują regiony zarówno słabo jak i dobrze rozwinięte gospodarczo, gdzie różnice poziomu życia ludności są bardzo wyraźne. W przypadku znacznej różnicy w poziomie życia społeczeństwa z poszczególnych regionów, występuje zjawisko dość dużego odpływu migracyjnego ludności i wyludnianie się terenów słabo rozwiniętych gospodarczo, a więc biedniejszych. To zjawisko zauważalne jest zarówno na świecie, jak i w Polsce. W naszym kraju, do terenów najbardziej wyludniających się na przestrzeni lat, z powodu zbyt niskiego poziomu aktywizacji gospodarczej, należy

¹ Por. I. Fierla, *Struktura przestrzenna gospodarki*, w: *Geografia gospodarcza Polski*, red. I. Fierla, Warszawa 1998, s. 9-13; M. Krajewski, *Historia gospodarcza Polski do 1989 roku. Zarys problematyki*, Włocławek 2000, s. 414-418.

część województw zachodnich, wschodnich i północno-wschodnich. Bardzo negatywnie odbija się to na rolnictwie tych regionów, gdyż występuje tu duża liczba gospodarstw prowadzonych przez osoby starsze, gdzie brakuje następców, którzy przejęliby prowadzenie gospodarstwa. Skutkiem czego, wiele gospodarstw jest przekazywanych państwu lub porzucanych². Zagadnienie, które obecnie stanowi największy problem, z jakim borykają się mieszkańcy tych terenów, to powiększające się bezrobocie. Dane statystyczne z lat 1990-2001 wskazują, że występowało tam masowe, strukturalne i utrwalone bezrobocie. W 2000 roku, gdy średnia stopa bezrobocia w kraju wynosiła 13,5%, to w województwie warmińsko-mazurskim utrzymywała się na wysokości 23,0%. W 2001 roku stopa bezrobocia w tym regionie wynosiła aż 28,7%, była więc o kilka punktów procentowych wyższa niż w innych województwach, np. woj. lubuskie miało 24,1%, zachodniopomorskie 24,0%, kujawsko-pomorskie 21,6%, a dolnośląskie 21,1%, i była prawie dwukrotnie wyższa w stosunku do takich województw jak np. mazowieckie, które miało tylko 12,9%, małopolskie 14,0%, i wielkopolskie gdzie stopa bezrobocia utrzymywała się na poziomie 15,2%³. Bezrobocie na tym terenie rozkłada się niejednolicie; jest stosunkowo mniejsze w obrębie większych miast a zdecydowanie większe na terenach wiejskich i oddalonych od dużych skupisk ludności.

Bezrobocie jako zjawisko masowe ujawniło się w Polsce z całą ostrością po 1989 roku. Należy ono do najbardziej palących problemów społecznych naszych czasów i stanowi najpilniejsze polityczne, gospodarcze i moralne wyzwanie. Tracąc pracę, a nie mogąc znaleźć innej, człowiek odczuwa swoją niewystarczalność; postrzega siebie jako element mechanizmów społeczno-gospodarczych i doświadcza społecznej marginalizacji. Jeżeli z czasem dołączy się do tego także bieda, a później nędza, wtedy odczucie upokorzenia i społecznej

² Por. A. Skórska, *Młodzież na rynku pracy w Polsce i Unii Europejskiej*, Poznań 2004, s. 23-26.

³ Por. W. Kozek, *Bezrobocie jako zjawisko społeczne*, w: *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Maroda, Warszawa 2002, s. 149-150; B. Jałowiecki, *Problemy zatrudnienia i bezrobocia w opinii zarządców gmin*, w: *Rynek pracy w skali lokalnej*, red. R. Szul, A. Tucholska, Warszawa 2004, s. 227-232.

krzywdy staje się jeszcze bardziej dotkliwie i bolesne. Bezrobocie nie tylko wpływa na standard życia ludności, ale decyduje również o jej nastrojach społecznych. Rosnące w lawinowym tempie bezrobocie wraz ze skutkami, które wywołuje jest jednym z tych efektów polskiej transformacji, obok których nie można przejść obojętnie. Tym bardziej, że jest ono oceniane jako klęska społeczna, która dotyka zarówno jednostki, jak i rodziny oraz całe grupy społeczne. Najbardziej niepokojącym zjawiskiem jest to, że dotyka ono w sposób szczególny ludzi młodych, którzy boleśnie doświadczają jego negatywnych skutków. Nie ulega wątpliwości, iż jest to nie tylko ważna kwestia społeczna o charakterze strukturalno-ekonomicznym, ale także jest to istotny problem moralny odnoszący się do człowieka jako osoby. Dziś, jak stwierdza J. Koral: „bezrobocie na stałe wpisało się w krajobraz polskiego społeczeństwa i polskiej gospodarki, niosąc ze sobą wiele zagrożeń i negatywnych następstw”⁴. Posiada ono swoje specyficzne cechy, jak np.: selektywność, recesyjny charakter gospodarki, zróżnicowanie geograficzne, sezonowość, długotrwałość oraz niską aktywność bezrobotnych. Wśród czynników, które wywołały i nadal wpływają w Polsce na wysoki poziom bezrobocia wskazuje się: recesję gospodarczą, likwidację państwowych gospodarstw rolnych oraz nierentownych zakładów państwowych, wyż demograficzny, niski poziom wykształcenia osób bezrobotnych, wolne tempo wzrostu gospodarczego, małą elastyczność rynku pracy oraz załamanie się inwestycji i eksportu. Najwyższa stopa bezrobocia utrzymuje się obecnie w województwach: warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim, lubuskim. Stosunkowo niską stopę bezrobocia obserwuje się w dużych aglomeracjach miejskich: Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Katowicach⁵. Najdotkliwiej negatywne skutki bezrobocia odczuwają osoby o niskim poziomie wykształcenia, kobiety samotnie wychowujące dzieci oraz rodziny wielodzietne i ludzie młodzi. Bezrobocie pozbawia człowieka dobra godziwego – pracy, która rozwija go w sposób

⁴ Por. J. Koral, *Bezrobocie przyczyną pogłębiającego się ubóstwa w społeczeństwie polskim*, Roczniki Naukowe Caritas-Ubóstwo 2(1998), s. 77.

⁵ Por. J. Auleytnier, K. Głębicka, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Warszawa 2001, s. 39.

integralny i pozwala na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych. Powoduje ono przekonanie, że jest się nieużytecznym, niepotrzebnym i mało wartościowym. Pojawia się rosnąca frustracja, apatia, bierność, a także utrata sensu i celu dalszego życia⁶. Uwidacznia się to szczególnie w przypadku ludzi młodych, którzy tracąc wiarę w możliwość zdobycia odpowiadającej im pracy i widząc jak szybko – czasami w sposób niezgodny z przepisami prawa – bogacą się pewne grupy, pragnąc zdobyć większe kwoty pieniężne dopuszczają się różnych napadów, kradzieży i rozbojów. Prowadzi to w sposób oczywisty do degradacji dotychczasowej hierarchii wartości, a także do wzrostu różnorodnych patologii społecznych. Negatywne oddziaływanie bezrobocia najbardziej widoczne jest w życiu rodzinnym. Wzajemne stosunki między bezrobotnym synem lub córką, a pracującymi czy też pozostającymi na emeryturze rodzicami generują wielorakie trudne i skomplikowane sytuacje⁷. Najczęściej wybuchają sprzeczki i kłótnie rodzinne, wzrasta spożycie alkoholu oraz pogłębia się niewłaściwe traktowanie pozostałych członków rodziny. Zjawisko bezrobocia wpływa w zasadniczy sposób na spadek dochodów bieżących, co z kolei powoduje w stosunkowo krótkim czasie obniżenie poziomu konsumpcji. Rodziny bezrobotnych najczęściej ograniczają swoje wydatki na edukację, kulturę, wypoczynek, zdrowie i żywność. Rezygnuje się z kupna nowej odzieży i obuwia, oszczędza się na jakości pożywienia, nie płaci się za mieszkanie, energię elektryczną, wodę i gaz, sprzedaje się co cenniejsze rzeczy, zaciąga pożyczki oraz ubiega się o pomoc w instytucjach socjalnych i charytatywnych⁸. Wynikająca z bezrobocia pauperyzacja jest najdotkliwiej odczuwana w rodzinach, w których występuje kumulacja tego zjawiska oraz w rodzinach wielodzietnych. Przedstawione powyżej przyczyny i konsekwencje bezrobocia są wspólne dla całego kraju, jednak spośród przyczyn kształtowania się wielkości i struktury tego zjawiska można wyraźnie wyodrębnić

⁶ Por. J. Koral, *Etyczno-społeczne aspekty bezrobocia w świetle doświadczeń polskich*, Warszawa 2004, s. 72-109.

⁷ Por. *Raport o sytuacji polskich rodzin*, Warszawa 1998, s. 135-140.

⁸ Por. J. Mariański, *Kościół wobec bezrobocia*, „Saeculum Christianum” 1(1999), s. 179-180.

pozagospodarcze, właściwe dla poszczególnych stron Polski. Zróżnicowanie to ma ściśle charakter uwarunkowania kulturowego i historycznego właściwego dla poszczególnych regionów Polski. Jak pisał W. Gębik: „Odmienność krajobrazu, klimatu, warunków pracy, gleby i przeszłości historycznej wytworzyła na ziemiach wchodzących w skład Rzeczypospolitej odmienne zbiorowości ludzi. Zbiorowości te, mające swoją tradycję, zwyczaje, obrzędy, strój itp., we współżyciu z sobą wytworzyły w ciągu wieków różne typy etniczne o charakterystycznych właściwościach psychicznych, np. Ślązacy, Podhalanie, Łowiczanie, Warmiacy, Mazurzy itd.”⁹. Inne jest podejście do kwestii gospodarowania, oszczędności, czy też odpowiedzialności za własny region w Wielkopolsce a inne na Warmii i Mazurach. Zupełnie też odmienną kategorię stanowi kultura rolna, która wyraźnie odróżnia mieszkańców poszczególnych regionów kraju. Przywołane przykłady mają służyć jako wstęp do rozważań nad znaczeniem uwarunkowań kulturowych występujących w województwie olsztyńskim a zjawiskiem bezrobocia posiadającym na tym terenie swoje charakterystyczne cechy. Powołując się na słowa S. Pasierba można stwierdzić, że „między człowiekiem a kulturą istnieje sprzężenie zwrotne; człowiek tworzy kulturę i sam jest przez nią stwarzany”¹⁰. Powstaje pewna przestrzeń kulturowa, w ramach której człowiek działa, rozwijając ją i jego działalność jest zależna od niej. W niej człowiek się rozwija i z niej też czerpie wzorce, które wykorzystuje później w całym swoim życiu, a które warunkują jego istnienie jako osoby wolnej i twórczej.

Celem niniejszej pracy jest wskazanie na pewne uwarunkowania kulturowe polskiego bezrobocia występujące na terenach ziem północnych i zachodnich. Faktem niezaprzeczalnym a jednocześnie słabo udokumentowanym jest zależność między wielkością i jakością bezrobocia a kulturą danego regionu, kształtowaną w odmiennych warunkach historycznych. Zwrócenie uwagi na ten aspekt wydaje się być ważne szczególnie w podejmowanych próbach tworzenia programów

⁹ W. Gębik, *Regionalizm jako czynnik wspólnoty narodowej. Dyskusja o regionalizmie*, „Życie i Myśl” 3-4(1961), s. 75.

¹⁰ S. Pasierb, *Szkice o kulturze*, Pelpin 1982, s. 6.

zapobiegania i łagodzenia skutków bezrobocia a także dla pełniejszego zrozumienia przyczyn powstawania i kształtowania się tego zjawiska w województwie olsztyńskim. Dla potrzeb zanalizowania przedstawionego problemu jako badane czynniki kulturotwórcze przyjęto tożsamość kulturową, specyfikę wychowawczą pegeerów oraz edukację. Doboru takich właśnie czynników dokonano ze względu na ich znaczenie dla ukształtowania swoistej mentalności bezrobotnych z tych terenów, a także z powodu uwarunkowań historycznych i politycznych, które mają zasadniczy wpływ na ukształtowanie kulturowych cech charakterystycznych dla mieszkańców tych terenów. Na obecny kształt polskiego bezrobocia ma wpływ także i tradycja rodzinna osób pozbawionych pracy. Chodzi głównie o bezradność i niesamodzielność bezrobotnych, upadek autorytetu w rodzinie oraz zjawisko dziedziczenia bezrobocia. To ostatnie jest szczególnie groźne w przypadku dzieci i młodzieży.

Doświadczenia wielu krajów całego świata i nasze własne utwierdzają w przekonaniu, że my Polacy nie możemy sobie pozwolić na miliony ludzi bezrobotnych. Nie stać nas po prostu na olbrzymie koszty ekonomiczne, deformacje psychiczne i społeczne oraz ludzkie tragedie spowodowane niemożliwością znalezienia pracy zarobkowej. Dlatego trzeba nam otoczyć bezrobotnych szczególną opieką, trzeba im przyjść z różnorodną pomocą, bowiem nie poradzą sobie sami. Potrzebują natychmiastowej konkretnej i solidarnej pomocy całego społeczeństwa, potrzebują poczucia pewności jutra oraz jasnych i logicznych perspektyw rozwoju ekonomicznego. Węzeł problemów z obszaru bezrobocia jest praktycznie nie do rozwiązania drogą samych tylko zasiłków pieniężnych. Konieczne jest stworzenie i wdrożenie w życie kompleksowego programu opieki nad ludźmi bezrobotnymi, który uwzględniłby ich potrzeby psychiczne, kulturowe, religijne i emocjonalne.